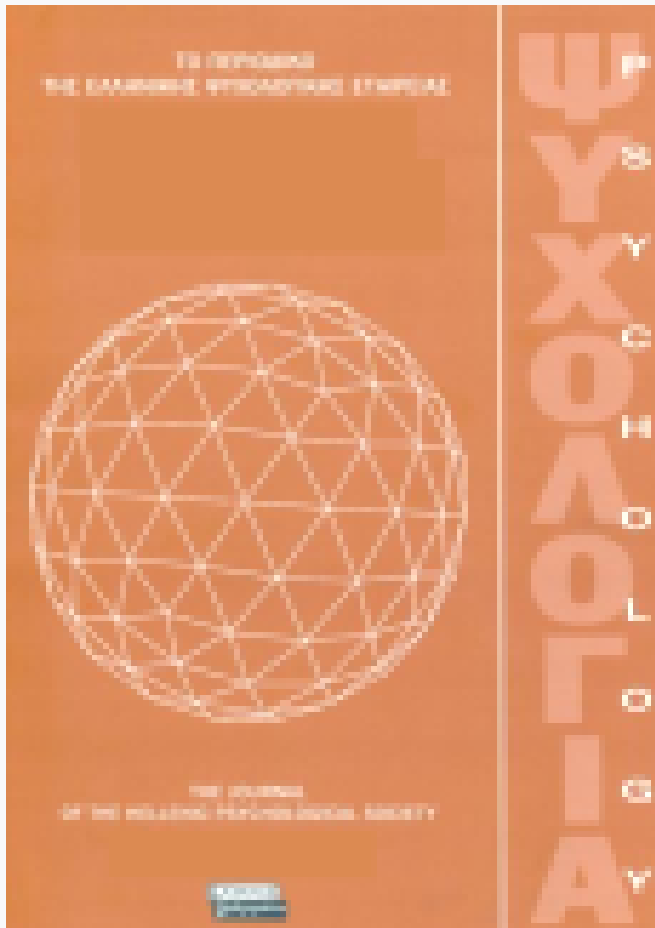


## Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 1, No 1 (1992)



**Η Ψυχολογία στην Ελλάδα: Παρελθόν, παρόν και σκέψεις για το μέλλον**

Λάμπρος Χουσιάδας

doi: [10.12681/psy\\_hps.24135](https://doi.org/10.12681/psy_hps.24135)

Copyright © 2020, Λάμπρος Χουσιάδας



This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

### To cite this article:

Χουσιάδας Λ. (2020). Η Ψυχολογία στην Ελλάδα: Παρελθόν, παρόν και σκέψεις για το μέλλον. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 1(1), 1-10. [https://doi.org/10.12681/psy\\_hps.24135](https://doi.org/10.12681/psy_hps.24135)

# Η Ψυχολογία στην Ελλάδα

## Παρελθόν, παρόν και σκέψεις για το μέλλον\*

Λάμπρος Κουσιάδας

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Περίληψη

Το άρθρο περιγράφει την ανάπτυξη της Ψυχολογίας ως ανεξάρτητης επιστήμης στην Ελλάδα. Ως αντικείμενο, η Ψυχολογία διδάχτηκε αρχικά ως μέρος ενός φιλοσοφικού μαθήματος, στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας το 1926. Η πρώτη έδρα της Ψυχολογίας, από την άλλη μεριά, ιδρύθηκε το 1926 στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης. Καταργήθηκε το 1941. Ανάμεσα στα 1926 και 1964 η Ψυχολογία πέρασε μια πολύ δύσκολη περίοδο, μαχόμενη για την ανεξαρτησία της από τη Φιλοσοφία. Το έτος 1964 υπήρξε ένα σημαντικό ορόσημο για την Ψυχολογία στην Ελλάδα, γιατί ιδρύθηκαν ανεξάρτητες έδρες Ψυχολογίας στα Πανεπιστήμια της Θεσσαλονίκης και των Ιωαννίνων. Από τότε οι εξελίξεις υπήρξαν ραγδαίες στα Πανεπιστήμια Θεσσαλονίκης, Αθηνών, Ιωαννίνων, ενώ το 1986 ιδρύθηκε το πρώτο ανεξάρτητο Τμήμα Ψυχολογίας στη σχολή Κοινωνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κρήτης. Το άρθρο συζητά επίσης μερικές σκέψεις που αφορούν μελλοντικές εξελίξεις.

Την πορεία της Ψυχολογίας ως επιστήμης από την εμφάνισή της στη χώρα μας ως σήμερα θα μπορούσε να την περιγράψει κανείς με τρεις τρόπους. Ένας τρόπος θα ήταν να αναφερθεί στα επιστημονικά κέντρα, κυρίως στα πανεπιστήμια, στα οποία διδάχτηκε και καλλιεργήθηκε ως επιστήμη. Πιο συγκεκριμένα θα μπορούσε να αναφερθεί στην πρώτη εμφάνιση και στην πορεία της Ψυχολογίας στα πανεπιστήμια των Αθηνών, της Θεσσαλονίκης, των Ιωαννίνων, της Κρήτης και της Πάτρας.

Ένας δεύτερος τρόπος θα ήταν να μιλήσει κανείς για την πορεία της Ψυχολογίας πολύ γενικά, από την εμφάνισή της ως σήμερα. Σε μια τέτοια περίπτωση, νομίζω, θα μπορούσε να χωρίσει την ιστορία της Ψυχολογίας στη χώρα μας

σε τρεις περιόδους. Η πρώτη θα καταλάμβανε το διάστημα μεταξύ των δύο παγκοσμίων πολέμων, χονδρικά. Η δεύτερη περίοδος μπορεί να προσδιοριστεί σαφέστερα. Είναι ο μεσαίωνας της Ψυχολογίας και εκτείνεται από το 1941 ως το 1964, όπως θα δούμε παρακάτω. Η τρίτη περίοδος αρχίζει το 1964 και φτάνει ως τις ημέρες μας.

Ένας τρίτος τρόπος θα ήταν να μιλήσει κανείς για την πορεία της Ψυχολογίας στη χώρα μας σε σχέση με τη Φιλοσοφία. Σε μιά τέτοια περίπτωση νομίζω θα μπορούσαμε να ξεχωρίσουμε τρεις περιόδους. Κατά την πρώτη, η Ψυχολογία είναι σαφώς εξαρτημένη, ανασπαστη, από τη Φιλοσοφία. Διδάσκεται και καλλιεργείται σαν μια περιοχί, μια "ειδικότητα", της Φιλοσοφίας. Η πε-

\* Το άρθρο αυτό βασίζεται σε ομιλία που έγινε στο πρώτο Πανελλήνιο Ψυχολογικής Έκθεσης στη Θεσσαλονίκη το Μάιο του 1989.

Διεύθυνση: Λ. Κουσιάδας, τομέας Ψυχολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 54006 Θεσσαλονίκη

ρίοδος αυτή είναι πολύ μακρά. Αρχίζει από το 1926, το οποίο είναι έτος σηµαδιακό για την Ψυχολογία, όπως θα ιδούµε παρακάτω, και φτάνει ως το 1964. Προσπάθειες ανεξαρτητοποίησης έγιναν, στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστηµίου Θεσσαλονίκης, για να καταλήξουν όµως σε πλήρη συγχώνευση της Ψυχολογίας στη Φιλοσοφία. Κατά τη δεύτερη περίοδο, η Ψυχολογία είναι ανεξάρτητη από τη Φιλοσοφία, συνυπάρχει όµως και συνοδοιπορεί µε αυτήν υπό ποικίλες µορφές. Η περίοδος αυτή ξεκινάει το 1964 και φτάνει ως τις ηµέρες µας. Ήδη όµως νοµίζω ότι βρισκόµαστε στις αρχές µιας νέας περιόδου, κατά την οποία έχουµε τα πρώτα σηµάδια της πλήρους ανεξαρτησίας της Ψυχολογίας από τη Φιλοσοφία. Όπως µας είναι γνωστό, το έτος 1986 ιδρύθηκε ανεξάρτητο τµήµα Ψυχολογίας στη Σχολή Κοινωνικών Επιστηµών του Πανεπιστηµίου της Κρήτης στο Ρέθυµνο. Από την άποψη σχέσεων, λοιπόν, µεταξύ Φιλοσοφίας και Ψυχολογίας µπορούµε να πούµε ότι βρισκόµαστε σήµερα σε µια µεταβατική περίοδο κατά την οποία έχουµε από τη µια µεριά ένα τµήµα Ψυχολογίας ανεξάρτητο, και από την άλλη σαφείς τάσεις, και προσπάθειες, ανεξαρτητοποίησης της Ψυχολογίας στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύµατα της χώρας µας στα οποία συνυπάρχει και συνοδοιπορεί µε τη Φιλοσοφία.

Τελικά, επέλεξα έναν πιό συµβατικό τρόπο για να µιλήσω σχετικά µε την εμφάνιση και εξέλιξη της Ψυχολογίας στη χώρα µας. Θα επισηµάνω τα σηµαντικά γεγονότα µε τη χρονολογική σειρά που συνέβησαν και που σχηµατίζουν, νοµίζω, µια αλυσίδα, η οποία συνδέει τα παρελθόντα µε τα παρόντα.

### **Ορόσηµα στην εξέλιξη της Ψυχολογίας στη χώρα µας.**

Η Ψυχολογία ως επιστήµη εμφανίζεται επίσηµα, ως µάθηµα διδασκώµενο θεωρητικά και µε ασκήσεις, στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστηµίου της Αθήνας, το 1926. Θεωρώ λοιπόν το έτος αυτό σαν την πρώτη σηµαντική χρονολογία στην ιστορία της Ψυχολογίας στη χώρα µας. Πρώτος διδάξας είναι ο καθηγητής της Φιλοσοφίας Θεόφιλος Βορέας (1873-1954). Δίδαξε το µάθηµα ως ένα τµήµα ενός γενικότερου κύκλου φιλοσοφικών µαθηµάτων, ο οποίος περιελάµβανε τη διδασκαλία της Φιλοσοφίας, της Λογικής, της Ηθικής και, φυσικά, της Ψυχολογίας. Θυµόµαστε ότι ο Βορέας υπήρξε µαθητής του W. Wundt, του ιδρυτή της επιστηµονικής Ψυχολογίας. Το όνοµά του µάλιστα συγκαταλέγεται ανάµεσα σε σηµαντικά ονόµατα µαθητών του Wundt, οι οποίοι χαρακτηρίστηκαν από ιστορικούς της Ψυχολογίας ως "σκαπανείς" της Ψυχολογίας στις χώρες τους. Τέτοια ονόµατα είναι, π.χ., των E. Kraepelin, O. Külpe, E. Meumann, H. Münsterberg στη Γερµανία, του A. Thiéry στο Βέλγιο, B. Bourdon και V. Henri στη Γαλλία, του C. Spearman στην Αγγλία, του N. Bechterev στη Ρωσία, των F. Angell, J. Mck.Sattell, G.S. Hall, E. B. Tichener, και άλλων στις Η.Π.Α. Ως µαθητής του Wundt, ο Βορέας τήρησε την παράδοση του δασκάλου του, ο οποίος ίδρυσε βέβαια την επιστηµονική Ψυχολογία, δεν έπαψε όµως να τη συνδέει µε τη Φιλοσοφία. Θυµόµαστε άλλωστε ότι ο Wundt δημοσίευσε τις ψυχολογικές του µελέτες στο περιοδικό Philosophische Studien (Φιλοσοφικές Μελέτες).

Τον ίδιο χρόνο, 1926, ιδρύεται στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστηµίου της Αθήνας το πρώτο στη χώρα µας Ψυχολογικό Εργαστήριο µε διευθυντή του τον Βορέα. Σύµφωνα µε τα νόµιµα της εποχής εκείνης το Εργαστήριο προσαρτήθηκε στην έδρα της Φιλοσοφίας της

Φιλοσοφικής Σχολής. Θυμίζω στους νεότερους ότι τα εργαστήρια και τα σπουδαστήρια, σε όλες τις πανεπιστημιακές σχολές, ήταν προσαρτημένα σε κάποια έδρα, ομοειδή ή συγγενική σε περιεχόμενο. Επειδή, λοιπόν, έδρα Ψυχολογίας δεν υπήρχε, προσαρτήθηκε τούτο στην έδρα της Φιλοσοφίας την οποία, τότε, κατείχε ο Βορέας. Για τα τότε δεδομένα ήταν ομοειδές ή, τουλάχιστον, συγγενικό το αντικείμενο της έδρας και του εργαστηρίου. Όπως ξέρουμε, το καθεστώς των εδρών καταργήθηκε το 1982 με το γνωστό μας “Νόμο 1268/82” ή “Νόμο πλαίσιο”. Εργαστήρια και σπουδαστήρια ανήκουν πλέον σε τομείς με ομοειδές ή συγγενικό περιεχόμενο. Οτι παράλληλα με το Ψυχολογικό εργαστήριο ο Βορέας δεν ίδρυσε και έδρα Ψυχολογίας δεν θα πρέπει να μας φαίνεται παράξενο, αν λογαριάσουμε το “κλίμα” της εποχής. Παράξενο είναι ότι το κλίμα τούτο επικράτησε επί δεκαετίες ολόκληρες μετά την είσοδο της Ψυχολογίας στη χώρα μας. Θυμάμαι ότι, όταν πρωτοδιορίστηκα το 1966 καθηγητής της Ψυχολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, μετά μια περίπου διετή θητεία μου στο Πανεπιστήμιο των Ιωαννίνων, βρήκα τα πράγματα όπως πρέπει να ήταν περίπου την εποχή του Βορέα. Είχα ενταχθεί στο Φιλοσοφικό Τμήμα (είχαμε τότε τέσσερα τμήματα, των Κλασικών Σπουδών, της Ιστορίας και Αρχαιολογίας, των Μεσαιωνικών και Νεοελληνικών Σπουδών, και το Φιλοσοφικό). Φυσικά θεωρούσα αυτονόητη την ανεξαρτησία της Ψυχολογίας από τη Φιλοσοφία. Όμως οι δύο από τους τρεις τότε (τακτικούς) καθηγητές της Φιλοσοφίας θεωρούσαν τις θέσεις μου, που δεν ήταν άλλωστε ούτε νεωτεριστικές ούτε πρωτότυπες, περίπου βέβηλες. Θυμάμαι τις πολύ συχνές διαφωνίες μεταξύ όσων από μας υπηρετούσαμε στην έδρα της Ψυχολογίας και στο Ψυχολο-

γικό Εργαστήριο και των δύο φιλοσόφων. Μάρτυρας ποικίλων περιστατικών είναι η κ. Μαίρη Βακάλη, μεταξύ των οργανωτών του συνεδρίου μας, η οποία έζησε, και αυτή, ορισμένες συνέπειες αυτών των διαφωνιών. Και αυτά συνέβαιναν 40 χρόνια μετά την εισαγωγή της Ψυχολογίας ως μαθήματος στα ελληνικά πανεπιστήμια!

Την παράδοση της εξάρτησης της Ψυχολογίας από τη Φιλοσοφία στη Φιλοσοφική Σχολή της Αθήνας συνέχισε ο Γεώργιος Σακελλάριου (1888-1964), ο οποίος διαδέχθηκε τον Βορέα μετά τη συνταξιοδότησή του, το 1943. Μολονότι ψυχολόγος και παιδαγωγός, ο Σακελλάριου, σύμφωνα με το “κλίμα” της εποχής δεν προχώρησε σε ίδρυση χωριστής έδρας Ψυχολογίας. Εννοείται, ακόμη, ότι τον Βορέα διαδέχτηκε όχι μόνο στην έδρα της Φιλοσοφίας αλλά και στη διεύθυνση του Ψυχολογικού Εργαστηρίου.

Έτσι, το 1926 είναι μια σημαντική χρονολογία για την ιστορία της Ψυχολογίας στον τόπο μας για δύο λόγους: Πρώτα, γιατί η Ψυχολογία μπαίνει επίσημα στο πρόγραμμα διδασκαλίας πανεπιστημιακών μαθημάτων και, δεύτερο, γιατί υποδηλώνεται ήδη ο εμπειρικός της χαρακτήρας με την ίδρυση του πρώτου Ψυχολογικού Εργαστηρίου. Όμως και για άλλους λόγους το 1926 είναι για την Ψυχολογία στη χώρα μας χρονιά σημαντική. Ιδρύεται το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης και η Φιλοσοφική Σχολή του. Στη Φιλοσοφική Σχολή ιδρύεται έδρα Ψυχολογίας αυτόνομη, ανεξάρτητη από τη Φιλοσοφία. Πρώτος καθηγητής στην έδρα εκλέχτηκε ο Γεώργιος Σακελλάριου, ο οποίος ανέλαβε καθήκοντα το 1927. Στη Θεσσαλονίκη έμεινε ως τον Απρίλιο του 1941, οπότε εγκατέλειψε οριστικά την πόλη και τη θέση του με την εισβολή των Γερμανών και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα. Εκεί, όπως είδαμε, διαδέχτηκε το Βορέα το 1943. Από τη

Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου των Αθηνών αποχώρησε το 1958 με τη συνταξιοδότησή του.

Μια άλλη χρονολογία με σημασία για την ιστορία της Ψυχολογίας στη χώρα μας είναι το 1937, γιατί ιδρύεται το δεύτερο Εργαστήριο Ψυχολογίας στην Ελλάδα, στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Σύμφωνα και πάλι με τα δεδομένα της εποχής εκείνης προσαρτάται στην έδρα της Ψυχολογίας με διευθυντή το Γεώργιο Σακελλαρίου. Στεγάστηκε μάλιστα σ' ένα απλόχωρο διαμέρισμα στη Λεωφόρο Νίκης, στην παραλία, κοντά στο Λευκό Πύργο. Είκοσι χρόνια αργότερα μεταστεγάστηκαν κάποια έπιπλά του και κάποια όργανα στο σημερινό κτήριο του Χημείου. Από εκεί, μετά πολλές περιπέτειες και συνεχείς μετακινήσεις, εγκαταστάθηκε στο Παλαιό (σήμερα και στο Νέο) κτήριο της Φιλοσοφικής Σχολής. Με την ίδρυση, λοιπόν, της έδρας της Ψυχολογίας και του Ψυχολογικού Εργαστηρίου φάνηκε, ότι κατοχυρώθηκαν τόσο η ανεξαρτησία της επιστήμης αυτής όσο και η εμπειρική της ταυτότητα. Όμως το φιλοσοφικό στοιχείο στη Φιλοσοφική Σχολή ήταν πολύ ισχυρό, ώστε να δεχτεί τόσο ριζικές εξελίξεις. Έτσι το 1939 καταργείται η έδρα της Ψυχολογίας και εσωματώνεται σε μια έδρα Φιλοσοφίας με περιεχόμενο τη Φιλοσοφία, την επιστημολογία, τη λογική, την ηθική, την αισθητική και την πειραματική Ψυχολογία “μετά πρακτικών ασκήσεων”! Δεν χρειάζεται σχολιασμός, νομίζω, για το εύρος της έδρας, το οποίο όχι μόνο για τα σημερινά αλλά και για τα δεδομένα της εποχής εκείνης είναι μέγιστο. Πάντως με αυτό το περιεχόμενο κρατεί την έδρα ο Σακελλαρίου ως το 1941.

Μέσα σε δεκαπέντε χρόνια, λοιπόν, που περίπου αντιστοιχούν σ' αυτό που ονομάζουμε μεσοπόλεμο, έχουμε: α) εί-

σοδο της Ψυχολογίας ως μαθήματος φιλοσοφικού στον πανεπιστημιακό χώρο, β) ίδρυση δύο Εργαστηρίων Ψυχολογίας, γ) ίδρυση ανεξάρτητης έδρας Ψυχολογίας αλλά και κατάργηση της ανεξαρτησίας της. Οι Φιλοσοφικές σχολές των δύο, τότε, πανεπιστημίων δεν ήταν “ώριμες” ακόμη να επιτρέψουν εξελίξεις, οι οποίες έπρεπε να θεωρούνται αυτονόητες. Εννοείται ότι σε πανεπιστήμια άλλων χωρών παρόμοιες εξελίξεις είχαν ολοκληρωθεί πριν από τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο ή, στη χειρότερη περίπτωση, στη δεκαετία 1920-1930. Εν τούτοις τα 15 αυτά χρόνια ήταν μια περίοδος παρουσίας της Ψυχολογίας στα πανεπιστήμια και η, ισχνή έστω, παρουσία αυτή συνεχίστηκε επί 20 και πλέον χρόνια, ως το 1964. Είναι ευτύχημα ότι δεν εξοστρακίστηκε εντελώς από τους πανεπιστημιακούς χώρους. Αν αυτό συνέβαινε, σήμερα τα πράγματα για την Ψυχολογία στη χώρα μας θα ήταν ασφαλώς διαφορετικά.

Κατά το έτος αυτό, 1964, σημειώνονται εξελίξεις οι οποίες αποτελούν αποφασιστικό βήμα για την ανεξαρτησία της Ψυχολογίας από τη Φιλοσοφία στον ελληνικό πανεπιστημιακό χώρο. Στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης, ιδρύεται μία έδρα Γενικής Ψυχολογίας, ενώ στο Τμήμα Ιωαννίνων (το οποίο τότε ήταν τμήμα της Φιλοσοφικής Θεσσαλονίκης) ιδρύονται δύο έδρες, μία Γενικής Ψυχολογίας και μία Ψυχολογίας του Παιδιού. Ακόμη ιδρύεται και το τρίτο Εργαστήριο Ψυχολογίας στο Τμήμα Ιωαννίνων, το οποίο προσαρτάται στην έδρα της Γενικής Ψυχολογίας. Οι έδρες, φυσικά, είναι ανεξάρτητες, με περιεχόμενο Ψυχολογικό. Πέρα όμως από την ίδρυση των εδρών, οι οποίες θα καταλαμβάνονταν από καθηγητές, ιδρύθηκαν και θέσεις “βοηθητικού διδακτικού προσωπικού”, κατά την ορολογία της εποχής. Σύντομα οι θέσεις

αυτές πληρώθηκαν και αποτέλεσαν το πρώτο ψυχολογικό φυτώριο, στο οποίο αναπτύχθηκαν τα εντόπια στελέχη για τη θεραπεία της Ψυχολογίας στη χώρα μας. Στο σημείο αυτό επιθυμώ να αναφέρω μερικά ονόματα ανθρώπων, οι οποίοι συνδέονται με τις εξελίξεις αυτές. Μνεία ιδιαίτερη νομίζω ότι πρέπει να γίνει για τον καθηγητή Βασίλειο Τατάκη, ο οποίος βοήθησε ουσιαστικά στη δρομολόγηση των εξελίξεων. Σημειώνω ότι ήταν τότε ο μόνος καθηγητής της Φιλοσοφίας στη Φιλοσοφική Σχολή και ότι υποστήριξε με θέρμη την ανεξαρτητοποίηση της Ψυχολογίας ως μαθήματος και ως επιστήμης, μέσα στο πρόγραμμα των μαθημάτων της Φιλοσοφικής Σχολής της Θεσσαλονίκης και του τμήματος των Ιωαννίνων. Όμως και οι τότε (τακτικοί) καθηγητές της Σχολής, των άλλων ειδικοτήτων, συνέλαβαν τα σημεία των καιρών. Συνηγόρησαν και εκείνοι στην ίδρυση των εδρών της Ψυχολογίας. Ας μου επιτραπεί ακόμη να αναφέρω, ότι στην επανιδρυμένη, ή έστω νεοϊδρυμένη, έδρα της Γενικής Ψυχολογίας στη Θεσσαλονίκη εκλέχτηκε το 1965 καθηγητής, “τακτικός”, ο ομιλών τη στιγμή αυτή, ο οποίος ανέλαβε καθήκοντα το 1966. Ο ίδιος δίδαξε, με “σύμβαση” και με απόσπαση, στο Τμήμα Ιωαννίνων τα ακαδημαϊκά έτη 1964-65 και 1965-66, ως προσωρινός “κάτοχος” της έδρας της Γενικής Ψυχολογίας. Στα χρόνια εκείνα, της καινούριας αρχής για την Ψυχολογία στον τόπο μας, πολύτιμη υπήρξε η συμβολή της κ. Βακάλη στις κοινές μας προσπάθειες στη Φιλοσοφική Σχολή Θεσσαλονίκης. Της οφείλεται δημοσία αναγνώριση και από το βήμα αυτό. Είμαστε τότε οι δύο μας και είχαμε, εκτός από τις φροντίδες για το στήσιμο του Ψυχολογικού Εργαστηρίου, ένα βαρύ διδακτικό πρόγραμμα. Ένα άλλο όνομα που θα πρέπει να μνημονευθεί σε σχέση με τις εξελίξεις της εποχής εκεί-

νης είναι του Γιάννη Παρασκευόπουλου. Είναι κι αυτός ένας από τους σκαπανείς της “νέας εποχής” για την Ψυχολογία στη χώρα μας. Εκλέχτηκε καθηγητής της Ψυχολογίας και Σωματολογίας του Παιδιού και των Ατομικών Διαφορών στα Γιάννενα το 1969 και ανέλαβε καθήκοντα το 1970. Ο Παρασκευόπουλος έμεινε στα Γιάννενα ως το 1978. Με τη διδασκαλία του και τις ερευνητικές του δραστηριότητες συνέβαλε στη δημιουργία ενός φυτωρίου νέων ανθρώπων στην ηπειρωτική πρωτεύουσα αλλά και στη διαμόρφωση σωστότερης εικόνας για την Ψυχολογία στον τόπο μας. Ίσως είναι χρήσιμες μερικές τέτοιες πληροφορίες, ιδιαίτερα για τους νέους συναδέλφους ή αναγνώστες, μια και οι επετηρίδες των τμημάτων Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας στα Πανεπιστήμια της Θεσσαλονίκης και των Ιωαννίνων δεν τις δίνουν.

Μετά το 1964 οι εξελίξεις, όταν τις βλέπει κανείς μακροσκοπικά, φαίνονται ραγδαίες και δεν μπορούν να περιγραφούν με λεπτομέρειες στο πλαίσιο μιας ομιλίας. Ιδρύεται έδρα Ψυχολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου της Αθήνας και εκλέγεται σε αυτήν καθηγητής ο Γιάννης Παρασκευόπουλος το 1978. Ακολουθεί ίδρυση και άλλων εδρών στα πανεπιστήμια της Αθήνας, των Ιωαννίνων και Θεσσαλονίκης. Ιδρύεται Τομέας Ψυχολογίας στο Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών σπουδών της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Κρήτης. Και ενώ η ίδρυση εδρών Ψυχολογίας και ανάλογων θέσεων διδακτικού προσωπικού δείχνει ότι η επιστήμη αυτή είχε πάρει πλέον τη θέση της μεταξύ των άλλων κοινωνικών επιστημών, δεν προχώρησαν οι τότε αρμόδιοι του Υπουργείου Παιδείας στο επόμενο βήμα, την ίδρυση δηλαδή ενός τμήματος Ψυχολογίας, το οποίο θα έδινε πτυχίο Ψυχολογίας. Θα μπορούσα να

μνημονεύσω στο σημείο αυτό κάποια προσπάθεια στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στην οποία ιδρύθηκε τμήμα Ψυχολογίας και Παιδαγωγικής το ακαδημαϊκό έτος 1972-73. Φυσικά, το τμήμα τούτο δεν έδινε πτυχίο Ψυχολογίας. Σύμφωνα με τα κρατούντα της εποχής το τμήμα μπορούσαν να επιλέξουν οι τριτοετείς, τότε, φοιτητές της Φιλοσοφικής Σχολής. Η προσπάθεια εκείνη υπήρξε διδακτική από πολλές πλευρές. Εκτός του γεγονότος ότι είχαμε τη δυνατότητα διδασκαλίας περισσότερων ειδικοτήτων της Ψυχολογίας, αν λογαριάσουμε ότι διδασκονταν Εισαγωγή στην Ψυχολογία, Πειραματική Ψυχολογία με Στατιστική και Ασκήσεις, Γενετική Ψυχολογία, Κοινωνική Ψυχολογία και Κλινική Ψυχολογία, τα οποία δε διδάσκονταν πριν το 1972-73, είχαμε την ευκαιρία να διαπιστώσουμε την έλξη που το τμήμα τούτο είχε στους φοιτητές. Πράγματι, τόσο στα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του όσο και στα επόμενα, το τμήμα τούτο συγκέντρωνε τους περισσότερους φοιτητές ανάμεσα στα επτά τότε τμήματα της Σχολής, στα οποία δε συμπεριλαμβάνονταν τα τέσσερα Ινστιτούτα, όπως τα λέγαμε τότε, των ξένων γλωσσών. Το τμήμα Ψυχολογίας και Παιδαγωγικής καταργήθηκε μαζί με τα άλλα έξι το 1982 με το γνωστό μας Νόμο Πλαίσιο. Με το έτος τούτο, νομίζω, κλείνει μια εποχή.

Μετά, λοιπόν, μια ανεμεργό περίοδο είκοσι τριών χρόνων (1941-1964), στα δεκαοκτώ χρόνια που ακολούθησαν (1964-1982) έχουμε: α) ίδρυση ανεξάρτητων εδρών Ψυχολογίας και ανάλογων θέσεων διδακτικού προσωπικού στα πανεπιστήμια Αθηνών, Θεσσαλονίκης, Ιωαννίνων, Κρήτης, β) πλήρωση με άξια στελέχη εδρών και θέσεων Ψυχολογίας στα τέσσερα πανεπιστήμια, γ) λειτουργία τμήματος Ψυχολογίας και Παιδαγω-

γικής, το οποίο αποτέλεσε ένα είδος περιόριματος-πλότου, δ) δημιουργία στελεχών, τα οποία θα αξιοποιηθούν στις εξελίξεις μετά το 1982.

Είναι ασφαλώς η περίοδος 1964-1982 περίοδος ζυμώσεων και σαφούς ανεξαρτητοποίησης της Ψυχολογίας από τη Φιλοσοφία, την οποία υπηρετούσε, υπό ποικίλες μορφές, ως το 1964 στα πανεπιστήμια της χώρας μας. Αν οι ζυμώσεις των χρόνων αυτών μπορούν να θεωρηθούν πρόδρομοι των κατοπινών εξελίξεων, είναι πιθανότατα θέμα γνώμης. Η δική μου είναι ότι πράγματι οδήγησαν στην καθιέρωση των σημερινών τμημάτων Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας και στην ίδρυση του χωριστού τμήματος Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο της Κρήτης. Ακόμη η Ψυχολογία γίνεται πλέον ισότιμη με τη Φιλοσοφία και, φυσικά, την Παιδαγωγική στα τμήματα αυτά. Δε σχολιάζω το γεγονός ότι οι περισσότεροι φοιτητές τους επιλέγουν τη Ψυχολογία ως “κατεύθυνση” ή προπτυχιακή “ειδίκευση” μεταξύ των τριών επιστημών.

Αν έδωσα κάποια έκταση σε αναφορές στο παρελθόν, το έκανα για τρεις κυρίως λόγους: Πρώτο, για να γίνουν γνωστά ορισμένα σημαντικά γεγονότα που αφορούν την Ψυχολογία στη χώρα μας, ιδιαίτερα στους νεότερους ακροατές. Δεύτερο, για να θυμηθούμε και ίσως να αναγνωρίσουμε τις προσπάθειες κάποιων πρωτοπόρων, οι οποίοι συνέβαλαν στην καθιέρωση της Ψυχολογίας ως επιστήμης στα πανεπιστήμια της χώρας μας. Τρίτο, για να καταλάβουν οι νεότεροι πως ότι υπάρχει σήμερα δεν προέκυψε αυτόματα, αλλά ύστερα από προεργασίες, και “αγώνες” θα πρόσθετα, χρόνων, χωρίς να κακομεταχειρίζομαι την έννοια της λέξης “αγώνας”.

**Πώς έχουν τα πράγματα σήμερα**

Πώς έχουν τα πράγματα σήμερα είναι ήδη γνωστό στο ακροατήριο, ώστε να μη χρειάζεται να μακροηγοήσω. Τομείς Ψυχολογίας υπάρχουν στα τμήματα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας των Φιλοσοφικών Σχολών της Αθήνας, της Θεσσαλονίκης, των Ιωαννίνων καθώς και στη Σχολή Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου της Κρήτης. Ασφαλώς η εξέλιξη αυτή, η ύπαρξη δηλαδή τομέων Ψυχολογίας σε τμήματα, στον οποίον τον τίτλο αναφέρεται η Ψυχολογία ρητά, που ξεκινάει από την ίδρυσή τους το 1982-83, με εξαίρεση το πανεπιστήμιο της Κρήτης, στο οποίο τα πράγματα ξεκίνησαν νωρίτερα, αποτελεί πρόοδο σε σχέση με την κατάσταση πριν από το 1982. Ήδη η επιστημονική ανεξαρτησία της Ψυχολογίας δεν αμφισβητείται, η κοινωνική της σημασία αναγνωρίζεται περισσότερο από όσο αναγνωριζόταν παλαιότερα, η εξάπλωσή της πέρα από τα τμήματα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, τη Σχολή Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου της Κρήτης, το Πανεπιστήμιο της Πάτρας, έφτασε και στα Παιδαγωγικά τμήματα Διδασκάλων και Νηπιαγωγών, όπως και στα ΤΕΦΑΑ όλων των πανεπιστημίων της χώρας μας. Πρόκειται για πραγματική "κοσμογονία" για την Ψυχολογία στη χώρα μας. Φυσικά δεν ξέχασα ότι έχουμε πλέον και τμήμα Ψυχολογίας στη Σχολή Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου της Κρήτης, το οποίο ιδρύθηκε το 1986 και δέχτηκε τους πρώτους σπουδαστές του το ακαδημαϊκό έτος 1987-88. Μολονότι πολλοί από μας είχαμε, και ενδεχομένως εξακολουθούμε να έχουμε, τις αντιρρήσεις μας για το χώρο στον οποίο ιδρύθηκε το τμήμα, εντούτοις η ίδρυση καθ' εαυτή αποτελεί ένα πολύ σημαντικό βήμα για περαιτέρω εξέλιξεις της Ψυχολογίας στον τόπο

μας. Σύντομα θα έχουμε και τους πρώτους εντόπιους πτυχιούχους Τμήματος Ψυχολογίας στη χώρα μας.

Αν κρίνω από τις προκηρύξεις Θέσεων Διδακτικού Ερευνητικού Προσωπικού (ΔΕΠ) του τμήματος αυτού, υπάρχει σημαντική κάλυψη των ειδικοτήτων της Ψυχολογίας, οι οποίες θα διδαχθούν. Έτσι, έχουν προκηρυχθεί, και μερικές πληρωθεί, θέσεις Κλινικής, Εξελικτικής, Πειραματικής, Κοινωνικής, Παιδαγωγικής Ψυχολογίας, Νευροψυχολογίας, Ψυχολογίας της Εργασίας, Ψυχολογίας της Εργασίας, Ψυχολογίας της Εργασίας, Ψυχοθεραπείας, Ψυχοβιοφυσικής, Ψυχοφυσιολογίας, Γενικής Ψυχολογίας και Συγκριτικής Ψυχολογίας. Ελπίζω ότι η στελέχωση του τμήματος τούτου με μέλη ΔΕΠ θα είναι ανάλογη με τη μεγάλη σημασία του επιστημονικού αλλά και κοινωνικού έργου το οποίο καλούνται να επιτελέσουν.

Οι περιοχές έρευνας οι οποίες καλύπτονται από τους υπάρχοντες τομείς της Ψυχολογίας στα πανεπιστήμια, από όσες πληροφορίες μπόρεσα να συλλέξω, είναι η Κλινική Ψυχολογία, η Κοινωνική Ψυχολογία, η Εξελικτική Ψυχολογία (με έμφαση στις γνωστικές λειτουργίες του παιδιού και του εφήβου), η Ψυχολογία της Γλώσσας, η Πειραματική Ψυχολογία και, ενδεχομένως, άλλες. Η γενική μου εντύπωση είναι ότι ευρήματα ερευνών στις περιοχές αυτές, καθώς και ιδέες των ερευνητών μας, έχουν γενικότερη απήχηση στη διεθνή επιστημονική κοινότητα. Ασφαλώς τούτο αποτελεί μια πολύ ενθαρρυντική εξέλιξη για την Ψυχολογία στη χώρα μας. Μνημονεύω εδώ το γεγονός, ότι πολλά ερευνητικά προγράμματα ψυχολόγων στην πατρίδα μας εκτελούνται σε συνεργασία με επιστημονικά κέντρα ή με τμήματα Ψυχολογίας πανεπιστημίων της αλλοδαπής. Με την ευκαιρία θα μπορούσα να ισχυριστώ, χωρίς να υπερβάλω, ότι ποτέ, μετά το 1964, η Ψυχολογία δεν ήταν απομονω-



μένη στη χώρα μας. Σήμερα, εντούτοις, περισσότερο παρά ποτέ κινείται μέσα σε πλαίσια διεθνή. Η συμμετοχή ψυχολόγων μας σε διεθνή συνέδρια, οι συνεργασίες για τις οποίες μίλησα λίγο πριν, τα δημοσιεύματά τους σε περιοδικά διεθνούς κύρους δικαιώνουν, νομίζω, τον ισχυρισμό μου.

Θέλω να επισημάνω σήμερα στο Συνέδριό μας, όμως, ένα γεγονός όχι πολύ ενθαρρυντικό για την Ψυχολογία στη χώρα μας. Μολονότι δεν υπάρχει απομονωτισμός στις σχέσεις Ψυχολογίας, ας πω ελληνικής, και διεθνούς, υπάρχει σχεδόν απολύτως στις ανταλλαγές πληροφοριών μεταξύ των τομέων Ψυχολογίας στα διάφορα τμήματα των πανεπιστημίων της χώρας μας, των παιδαγωγικών τμημάτων και του νεότευκτου τμήματος Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου της Κρήτης. Επισημαίνω το γεγονός με πολλή στενοχώρια και θέλω να πιστεύω ότι σιγά-σιγά θα καταργηθούν τα σημερινά στεγανά και ότι θα προχωρήσουμε σε καλύτερες επιστημονικές και “δημόσιες” σχέσεις, τουλάχιστον μεταξύ των ψυχολόγων και των “συγγενών” τους, οι οποίοι δουλεύουν στα πανεπιστήμια της χώρας μας. Δεν είμαστε επί του παρόντος τόσο πολλοί, ώστε να λειτουργούμε χωριστά. Θέλω να πιστεύω ότι συνέδρια, όπως το παρόν, θα γίνονται συχνότερα και ότι θα συμβάλουν στη μεταξύ μας γνωριμία, στην ανταλλαγή ιδεών και στη θεμελίωση μονιμοτέρων επαφών ανάμεσά μας.

Είναι ατύχημα ότι ο Σύλλογος Ελλήνων Ψυχολόγων δεν μπόρεσε να ενεργήσει ως συνδετικός κρίκος μεταξύ όλων των ψυχολόγων στην Ελλάδα, τόσο αυτών που εργάζονται στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα όσο και αυτών, οι οποίοι εργάζονται στην ελεύθερη αγορά ή σε κρατικές ή άλλες υπηρεσίες. Θα ευχηθώ, από τη θέση αυτή, να λύσει τα εσωτερικά του προβλήματα, να λιγοστεύει

την εσωστρέφειά του, τον επαγγελματισμό του, και να στραφεί προς γενικότερους στόχους, επιστημονικούς και κοινωνικούς.

## Πρόβλεψη

Πριν κλείσω την παρουσίαση αυτή στο Πρώτο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας για τη Μάθηση και την Εκπαίδευση, θα ήθελα να διατυπώσω κάποιες προβλέψεις (ίσως και ευχές μου) για το μέλλον της Ψυχολογίας στην Ελλάδα. Νομίζω ότι μία από τις αναμενόμενες εξελίξεις, θα προκύψει μέσα από τα σημερινά τμήματα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, και αυτή θα είναι η ίδρυση και άλλων τμημάτων Ψυχολογίας παράλληλων με το τμήμα Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο της Κρήτης. Μια τέτοια εξέλιξη θα βοηθήσει όχι μόνο την Ψυχολογία αλλά και τη Φιλοσοφία και Παιδαγωγική, αφού οι σημερινοί τομείς που εξυπηρετούν τις δύο αυτές περιοχές γνώσεως θα διευρύνουν το διδακτικό πρόγραμμά τους και, σε συνδυασμό με τη διδασκαλία φιλολογικών και ιστορικών μαθημάτων, θα ετοιμάζουν καλύτερους εκπαιδευτικούς για τη Μέση Εκπαίδευση. Τα τμήματα Ψυχολογίας, εξάλλου, θα δίνουν ειδικό πτυχίο Ψυχολογίας αλλά και μαθήματα Ψυχολογίας σε όποια άλλα πανεπιστημιακά τμήματα τα επιθυμούν. Από την πλευρά προώθησης της επιστημονικής έρευνας προβλέπω ότι θα εξακολουθήσουν να καλλιεργούνται οι περιοχές της εξελικτικής (ή “γενετικής”) Ψυχολογίας, με έμφαση στην κατανόηση γνωστικών λειτουργιών σε παιδιά και εφήβους, της Ψυχολογίας της Γλώσσας, της Κλινικής Ψυχολογίας, της Κοινωνικής Ψυχολογίας, της Παιδαγωγικής Ψυχολογίας. Είναι ήδη γνωστό ότι οι εργασίες ελλήνων ψυχολόγων στις περιοχές αυτές έχουν προκαλέσει γενικότερο επιστημο-

νικό ενδιαφέρον. Μια περιοχή μη καλλιεργούμενη στη χώρα μας από τους ψυχολόγους, που όμως θα πρέπει να μελετηθεί, είναι η ψυχολογία της “τρίτης ηλικίας”. Κι αυτό όχι μόνο για λόγους αυστηρά επιστημονικούς αλλά, θα τολμούσα να πω, κυρίως για λόγους κοινωνικούς, αφού και στην Ελλάδα παρατηρείται το φαινόμενο της αύξησης του πληθυσμού των ατόμων που ξεπερνούν το όριο των 60-65 χρόνων. Με την αύξηση του μέσου όρου ζωής σήμερα, τα άτομα αυτά προσδοκούν να ζήσουν περισσότερα χρόνια από ό,τι στο παρελθόν. Τούτο σημαίνει ότι πέρα από, ενδεχομένως, προβλήματα οικονομικά ή υγείας, έχουν να αντιμετωπίσουν και προβλήματα ψυχολογικής υφής, όπως λ.χ. διάθεση ελεύθερου χρόνου, σχέσεις με την οικογένεια και με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, χρήση ποικίλων γνωστικών ή άλλων δεξιοτήτων τους και σωρεία άλλων. Είναι μια περιοχή, η έρευνα της Ψυχολογίας της “τρίτης ηλικίας”, η οποία προκάλεσε τα τελευταία πενήντα χρόνια παγκόσμιο επιστημονικό ενδιαφέρον μεταξύ βιολόγων, κοινωνιολόγων, ψυχολόγων, αλλά και άλλων επιστημόνων. Ελπίζω ότι κάποιοι από τους νέους ή νεότερους θα θελήσουν να ενδιαφερθούν και να μελετήσουν θέματα της προχωρημένης ηλικίας.

Για μερικά χρόνια ακόμη βλέπω ότι ορισμένες περιοχές της Ψυχολογίας, όπως η τεχνητή ευφυΐα (artificial intelligence) ή η συγκριτική Ψυχολογία (ή Ψυχολογία των ζώων) δεν θα μπορέσουν να ευδοκιμήσουν για λόγους προφανείς: απαιτούνται πολλά μέσα (εργαστήρια και άλλα) αλλά και σχετική εμπειρία, ή αυτό που ονομάζουν οι Αγγλοσάξωνες expertise. Έτσι ή αλλιώς, πάντως, η πρόοδος της Ψυχολογικής έρευνας στον τόπο μας για τα προσεχή χρόνια είναι συνδεδεμένη με την ευθύνη Τμημάτων ή Τομέων Ψυχολογίας, οι

οποίοι διαθέτουν επαρκές διδακτικό προσωπικό υψηλού ακαδημαϊκού επιπέδου.

## Η εικόνα της Ψυχολογίας

Κάτι που θα πρέπει να απασχολεί συνεχώς όσους εργάζονται συστηματικά με την Ψυχολογία στη χώρα μας είναι η εικόνα της επιστήμης αυτής στο κοινωνικό σύνολο. Κατά βάση η σωστή εικόνα της θα δοθεί από την ποιότητα των πτυχιούχων της Ψυχολογίας του πανεπιστημίου της Κρήτης, των πτυχιούχων Ψυχολογίας πανεπιστημίων της αλλοδαπής αλλά και των πτυχιούχων των τμημάτων Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, ιδιαίτερα αυτών που ειδικεύτηκαν (με “κατεύθυνση”) στην Ψυχολογία. Θα δοθεί ακόμη σωστή εικόνα από την ποιότητα όσων διδάσκουν την Ψυχολογία στα Ανώτερα ή Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα της χώρας μας. Ακόμη θα δοθεί σωστή εικόνα μέσω επιστημονικών εκδηλώσεων, όπως επιστημονικών συνεδρίων σαν το σημερινό. Πρέπει να φανεί καθαρά ότι η Ψυχολογία μπορεί να συμβάλει όχι μόνο στην προώθηση της ακαδημαϊκής γνώσεως αλλά και στην κατανόηση και επίλυση πρακτικών προβλημάτων σε περιοχές, όπως της εκπαίδευσης, της ψυχικής υγείας, των διαπροσωπικών σχέσεων σε χώρους εργασίας, διαμόρφωσης κοινωνικής πολιτικής, και άλλες. Στη διαμόρφωση σωστής εικόνας για την Ψυχολογία μπορεί να βοηθήσει με δραστηριότητες του ο Σύλλογος Ελλήνων Ψυχολόγων, όπως ανέφερα παραπάνω. Με τον όρο “δραστηριότητες” φυσικά δεν αναφέρομαι σε “καταλήψεις” του ΔΙΚΑΤΣΑ ή στις προσπάθειες για την κατοχύρωση ή αναγνώριση τίτλων, οι οποίοι χορηγήθηκαν με σπουδές σε ιδιωτικά ή μη αναγνωρισμένα από την πολιτεία εκπαιδευ-

τιζα ιδιαιτεριότητα.

## **Πρόταση: Ανάγκη επικοινωνίας μεταξύ των Ελλήνων ψυχολόγων**

Θα κλείσω την ομιλία μου με μία, αλλά γενική, πρόταση. Θα πρέπει να εξευρεθούν πρακτικοί τρόποι επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ τμημάτων στα οποία διδάσκονται Ψυχολογικά μαθήματα. Αναφέρομαι στα Τμήματα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Θεσσαλονίκης, Ιωαννίνων, στο Τμήμα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου της Κρήτης, και στα Παιδαγωγικά Τμήματα των πανεπιστημίων της χώρας μας. Τέτοιοι τρόποι μπορεί να είναι η ανταλλαγή πληροφοριών για ερευνητικά προγράμματα ή όποια άλλη έρευνα, δημοσιευμά-

των, η ενημέρωση για οποιεσδήποτε διοικητικές ή ερευνητικές δραστηριότητες του διδακτικού προσωπικού. Μπορεί ακόμη να γίνονται επισκέψεις μελών του ΔΕΠ ενός τμήματος σε άλλα. Συνέχεια της ίδιας πρότασης είναι η πραγματοποίηση συνεδρίων, όπως το σημερινό, σε τακτά χρονικά διαστήματα, αν είναι δυνατόν κάθε χρόνο. Επειδή, ενδεχομένως, η οργάνωση τέτοιων συνεδρίων είναι έργο δύσκολο από πολλές πλευρές μπορούν να γίνονται μικρότερες "συναντήσεις" ή "σεμινάρια" μεταξύ συνεδρίων. Οποσδήποτε, νομίζω ότι συμφωνούμε όλοι ότι η τάση για απομονωτισμό πρέπει να αντικατασταθεί από την επικοινωνία, τη συνεργασία και, προ πάντων, την αλληλοεκτίμηση μεταξύ όλων όσων διδάσκουν την Ψυχολογία, εργάζονται ως ερευνητές σε αυτήν ή την ασκούν ως βιοποριστικό επάγγελμα.

### **Abstract**

The article describes the development of psychology as an independent science in Greece. As a subject, psychology was first taught as part of a philosophy course, at the University of Athens in 1926. The first chair of psychology, on the other hand, was first established in 1926 at the University of Thessaloniki. It was abolished in 1941. Between 1926 and 1964 psychology went through a very difficult period struggling for its independence from philosophy. The year 1964 has been an important landmark for psychology in Greece with the establishment of independent psychology chairs at the Universities of Thessaloniki and Ioannina. Since then, developments have been very rapid in the Universities of Thessaloniki, Athens, Ioannina, while in 1986 the first independent psychology department was established within the School of Social Sciences at the University of Crete. Some thoughts about future developments are also included in the article.